
L'utopisme lingüístic a la Catalunya de la Il·lustració i del primer Romanticisme¹

per Jordi Cerdà Subirachs i Víctor Martínez-Gil

1. L'utopisme lingüístic

El projecte de crear una llengua universal ha estat una de les constants del pensament occidental.² Una llengua que pogués ser emprada per tota la humanitat i que ens retornés a l'estat prebabil·li, on tothom es podia entendre, no ha estat una utopia aliena al nostre país —tan sols cal recordar el beat Ramon Llull i la seva *Ars magna*—³ ni tampoc gaire allunyada al nostre temps. El període al qual ens referirem en aquest article abraça la darrera Il·lustració i el primer Romanticisme catalans. Ens centrarem, encara que no exclusivament, en la primera generació romàntica, o si es vol, seguint Vicens Vives, en la generació preromàntica. L'historiador català ha parlat de «generació acumulativa de 1815» per referir-se als autors preromàntics que van fundar la Sociedad Filosófica, entre els més joves dels quals hi havia Bonaventura-Carles Aribau.⁴ Els seus mestres eren els homes de la generació de 1808: Pròsper de Bofarull i, sobretot, Fèlix Torres Amat. Es tracta d'una generació de transició que fa un pas més des de l'enciclopedisme il·lustrat fins al liberalis-

1. La realització d'aquest treball ha estat possible gràcies a diversos ajuts. J. Cerdà Subirachs ha rebut una Beca d'Investigació del Programa d'Estudis Catalans Joan Maragall, patrocinat conjuntament per la Fundació «La Caixa» i la Fundació José Ortega y Gasset; i la investigació de V. Martínez-Gil se situa dins del marc de la DGICYT núm. PB94-0710.

2. Vid. ECO (1994).

3. Per a una perspectiva de la influència de l'*Ars magna* en els projectes de llengua universal posteriors, podeu consultar el capítol *El «Ars magna» de Ramon Llull* de l'assaig d'ECO (1994: 55-70), així com també CARRERAS (1946) i MAROSTICA (1992). Aquests autors destaquen la recepció de Llull en Leibniz.

4. Vid. VICENS (1958: 192).

me, un pas marcat ja per alguns homes del 1808 com Torres Amat⁵ que no implica deixar enrere els principis educatius il·lustrats sinó, tot al contrari, revestir-los amb els embats del liberalisme constitucional que esclatarà els anys 1820 - 1823.⁶ Així, aquests autors recolliran l'utopisme il·lustrat i universalista i el reconvertiran als ideals romàntics sense excessives distorsions. De fet, l'utopisme il·lustrat anirà més enllà d'aquesta generació, ja que el Romanticisme liberal va fer seus, al llarg del segle XIX, els ideals de progrés i de modernitat universalistes. Sinibald de Mas (1809 - 1868) és una de les figures més atractives i alhora més oblidades del primer Romanticisme català.⁷ El seu nom figura entre els beneficiats de Gaspar de Remisa, com Aribau. Mas, que irromp en el món intel·lectual madrileny apadrinat també per Torres Amat, va ser amic i retratista de Manuel de Cabanyes, el poeta insígnia del primer Romanticisme espanyol, i col·laborador dels pensadors catòlics catalans més destacats d'aquell temps com J. Roca i Cornet. A tot això, cal afegir-hi una de les trajectòries de diplomàtic i viatger més brillants de la seva època: coneixedor de l'Orient Mitjà, l'Índia, l'imperi xinès i les Filipines, tot i que caurà en desgràcia en els inacabables relleus de govern de l'Espanya decimonònica i acabarà morint gairebé en l'oblit.⁸

La «generació de 1815» farà seves, adaptant-les a les noves circumstàncies culturals i político-econòmiques, les preocupacions il·lustrades al voltant de la creació d'una llengua universal, les quals constituïen el vessant lingüístic de l'utopisme polític i social. La Il·lustració havia recollit l'ideal renaixentista de República literària com a comunitat internacional del saber i l'havia identificat amb el concepte de raó universal.⁹ Els nous aires revolucionaris burgesos emergents van fer que el concepte d'universalisme acabés d'adquirir una significació pragmàtica que identificava l'utopisme amb l'expansió d'un nou ordre polític i el feia assolible a través de la idea optimista del progrés. Juntament amb tot això, i de manera indestriable, la Il·lustració, i amb ella una part del futur Romanticisme liberal, recollirà els vells anhels de crear una llengua universal.

El concepte de llengua universal anirà variant de contingut i de funció al llarg dels segles. El segle XVII veurà néixer la idea d'una llengua filosòfica que havia de permetre, a més a més de la comprensió mútua entre els homes, el retorn a un estat de gràcia en el qual la distància entre la llengua i el món quedés suprimida, una llengua filosòfica que, sovint, s'expressava en termes musicals.¹⁰ Es tractava d'assajos *a priori*, és a dir, de temptatives que volien crear una llengua universal desvinculada de les llengües preexistents; la llengua filosòfica havia d'anar més enllà d'elles i «*servir para expresar perfectamente las ideas y para descubrir eventualmente nuevas conexiones entre los aspectos de la realidad*» (ECO 1994: 14). Durant el segle XVII,

5. Vid. SOBERANAS (1982).

6. Escriu VICENS VIVES (1958: 194): «Ningú encara no sabia destriar el filosofisme decadent d'arrel set-centista del nou esperit romàntic que s'albirava més enllà dels Pirineus. Per aquesta causa, se'ns presenta com una generació d'idees vagues i confuses —fet per altra banda remarcable en les generacions que han sortit d'una forta sotragada espiritual i han de refer completament llur món mental i material—, però no com una generació sense empena i sense rastre.»

7. En va parlar, tot i que no pas amb una total exactitud pel que fa al seu ideari polític, FÀBREGAS (1967). Per a una biografia i bibliografia actualitzada, vid. HOMS (1990). Més recentment, GARRABOU (1995) ha tornat a vindicar la figura del polígraf i Josep M. FRADERA (1995) ha situat Mas en el context colonialista del seu temps.

8. Vid. MARTÍN (1975).

9. Vid. LAZARO (1985: 131-135).

10. Aquesta idea va inspirar fins i tot obres de ficció com *The Man in the Moon* de Francis GODWIN (1638) o *L'autre monde: les états et empires de la Lune et du Soleil* (1656,1662) de Cyrano de BERGERAC, com ha indicat SOLÉ (1995), el qual ha tractat de l'interessant tema del pas a la ficció literària dels plantejaments lingüístics utòpics.

tot i que es mantindrà aquest desig d'una llengua filosòfica, es desenvoluparà també la idea d'una llengua internacional creada *a posteriori*, és a dir partint de les llengües naturals en ús per construir un nou sistema sense irregularitats. Aquesta teratologia lingüística, que aspirava a crear una llengua fàcil de ser apresada, tindria els dos representants més coneguts en l'esperanto i el *volapük*,¹¹ els quals van connectar amb la versió obrera de l'utopisme decimonònic.

Aquesta evolució del concepte de llengua universal, que de tota manera no va eliminar la idea d'una llengua filosòfica *a priori*, es produirà de la mà de dos grans factors: en primer lloc, la idea d'universalització del comerç i de les comunicacions; en segon lloc, la creació i la persistència de l'utopisme il·lustrat, tant en el vessant internacionalista com en el de reformisme social, actualitzat pel desenvolupament del socialisme utòpic. Caldria tenir en compte, també, que durant el segle XVII la idea d'una comunicació comercial mundial havia influït en els autors que volien crear llengües filosòfiques, com els anglesos Dalgarno i John Wilkins. És evident, però, que aquesta idea només adquirirà la seva màxima potencialitat durant el segle que veurà néixer el telègraf i el telèfon. Paral·lelament, es buscarà un codi lingüístic ràpid, pretensió que sintonitzarà amb els mètodes estenogràfics que en aquell moment vivien un procés de transformació i evolució.

No es pot oblidar que Europa posseïa en el llatí una llengua internacional de comunicació i de cultura. En certa mesura, la idea d'una llengua filosòfica pretenia ocupar àmbits diferents als del llatí, però els projectes de llengües internacionals l'haurien pogut substituir. A la pràctica, però, seran algunes llengües nacionals les que faran les funcions de l'antic llatí a mesura que s'arraconi l'escolàstica i sorgeixi la nova cultura científica. La llengua francesa va anar assumint gradualment el paper de llengua universal *de facto*,¹² un paper que després li hauria de ser arrabassat per l'anglès. En aquest sentit, cal distingir entre el concepte de llengua universal deslligada de qualsevol nació i el de llengua nacional esdevinguda d'ús internacional.

A Catalunya, els autors il·lustrats i preromàntics recolliran tota aquesta problemàtica. Els pensadors catalans es confonen amb el conjunt espanyol del seu temps, però individuar-los serveix per a resseguir algunes línies de força del que esdevindrà un aspecte cabdal de la cultura catalana del moment: el pensament al voltant del problema lingüístic, entre la universalitat i el localisme. A més a més, aquests autors tenen en compte el català en les seves elucubracions, la qual cosa ens proporciona descripcions i teoritzacions lingüístiques de gran interès per a la nostra llengua.

2. Els primers projectes de llengües i/o alfabetos universals a Catalunya

El dominicà català Pere Màrtir Anglès (1681 - 1754) va publicar l'any 1742 el *Prontuario orthologi-gráphico trilingüe en que se enseña a pronunciar, escribir y letrear correctamente en latín, castellano y catalán, con una ideo graphia o arte de escribir en secreto, o con llave idia-graphica*.¹³ Aquesta obra presenta unes novetats

11. Vid. PORSET (1979b).

12. Al segle XVII, el jesuïta Bouhours ja va defensar com a característica superior del francès la racionalitat que la feia apta per a la claredat exigida pels nous temps (vid. VITALE 1984: 232-237).

13. A l'Espanya del segle XVIII el projecte més important de creació d'una llengua universal el trobem en l'obra de Martín SARMIENTO, el qual va escriure l'any 1760, és a dir quatre anys després del *Prontuario*, una *Tentativa para una lengua universal*. Vid. LAZARO (1985: cap. III, *La lengua Universal. El Padre Sarmiento*, ps. 131-141).

importants pel que fa a l'evolució de l'ortografia catalana, sobretot respecte a la utilització d'observacions i criteris fonològics a l'hora de grafiar la nostra llengua i, també, pel fet de desvincular el català de la llengua provençal, cosa que contravenia el criteri aleshores imperant de Bastero.¹⁴ Anglès es proposa de fer una ortografia més fàcil i entenedora que les existents, i creu que això es pot assolir apropant l'ortografia a la pronúncia i, ensem, apartant-la d'imposicions etimològiques. Al costat d'això, Anglès estableix, encara que l'anomeni ideografia, una estenografia, és a dir, un sistema per a xifrar missatges pensats en una llengua coneguda i tornar-los així secrets; juntament amb l'espionatge, el projecte d'Anglès volia servir també per a la poesia, activitats, certament, no gaire conjuminades.¹⁵ Com a bon coneixedor de llengües antigues, Anglès domina els autors, sobretot llatins, que van escriure algun tractat sobre codis xifrats; ultra aquests autors, el dominicà català esmenta el jesuïta A. Kircher (1601-1680), figura ineludible de la qual parlarem més endavant. A més a més de l'objectiu de xifrar missatges, aquestes pràctiques també comportaven el de proporcionar al seu usuari la capacitat de desxifrar llengües que no coneixia. Recordem que Tritthenheim (1462 - 1518) en la seva cèlebre *Polygraphia*, antecedent de l'obra de Kircher, assegurava que qualsevol desconexedor del llatí podria, a través de les seves taules, assolir el coneixement complet d'aquesta llengua en tan sols dues hores.¹⁶

Les estenografies neixen, com veiem en el cas d'Anglès, de la reflexió comparativa entre llengües, tant actuals com mortes (el dominicà va ser també un especialista en filologia semítica); des d'aquesta perspectiva històrica, relativitzen el pes de la tradició ortogràfica de la llengua viva en la mesura en què fan evident l'arbitrarietat que ha presidit la codificació de les llengües. A partir d'aquí, una estenografia pot ajudar a concebre, per aquesta relativització, una ortografia més racional que la tradicional i més adequada a la parla. A més a més, jugar amb la llengua entesa com a codi pot ser, entrant ja en altres terrenys, l'esperó cap a la invenció de noves llengües adreçades a fins concrets i a una elit capacitada per a desxifrar-les; una percepció ben original de la República literària abans esmentada.

Durant el segle XVIII, i serà una idea que el Romanticisme recollirà, es creu vivament que la creació d'un codi que identifiqui un so per grafia simplificaria al màxim l'ortografia, aproximaria les llengües, i en faria més fàcil l'aprenentatge. Assolir un codi capaç d'interpretar tots els sons de les llengües que es parlen al món comportaria una universalització, en certa mesura una unificació, de la diversitat lingüística. No és pas casual que un egipció alemany, Lepsius, establís, un segle més tard, un codi fonètic amb pretensions universals. La perspectiva diacrònica de la llengua, i sobretot del signe lingüístic, és a dir, l'estudi i la descodificació de les llengües mortes, va menar els estudiosos de l'època vers aquest objectiu. La concepció de la llengua com a instrument comunicatiu, adaptable i substituïble pel pas del temps, va provocar un distanciament en relació amb la concepció sacralitzada del material lingüístic que tindrà, a partir del segle XVIII, conseqüències importants de cara a la constitució d'una llengua universal, la qual podrà ser concebuda com una llengua al màxim de simplificada i, alhora, de funcional.

Un altre català, Francesc Mirambell i Giol (1761 - 1822), va proposar a principis del segle XIX un projecte d'alfabet universal, projecte que va ser batejat amb el pintoresc nom d'*Anocúxeni* o *Onocujemi*.¹⁷ Mirambell, col·laborador del germans

14. Vid. MIQUEL (1938) i també SEGARRA (1985: 80-116).

15. Vid. ANGLÈS (1742: 424-443).

16. Vid. ECO (1994: 166-176).

17. Les obres filològiques editades de Mirambell que hem trobat són indicades a la bibliografia.

Masdeu o de Jaume Villanueva, va llançar des de la seva vicaria del Lluçanès noves hipòtesis sobre matèries tan diverses com són la sembra del blat o la idea que la capital històrica del convent lucense no va ser Lugo, sinó Lluçà. Les seves reflexions filològiques, que van arribar a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de la qual era corresponent, i àdhuc a la Real Academia de la Lengua, es basen, com les d'Anglès o Farraz,¹⁸ en l'anàlisi comparativa entre llengües, a partir de la qual n'extreu un alfabet universal. L'any 1813 va sortir imprès el seu mètode i l'editor, Martí Trullàs, el definia de la manera següent: «*Con él se escribe lo que se pronuncia...fixándose signos á todos los sonidos de la voz humana*» (MIRAMBELL 1813: 3). Allò d'universal que té la llengua és la seva constitució a partir de sons: si s'aconsegueix grafiar d'una determinada manera cada so, es podrà assolir l'alfabet universal, l'alfabet que representi tots els sons de la veu humana. La mateixa filosofia defensaven en aquell temps els impulsors de la taquigrafia a Catalunya als quals ens referirem més endavant; el mateix Mirambell és conscient d'aquesta sintonia de propòsits: «*Con tales ventajas del Anocúxeni se ilustrará, mejorará, y simplificará cada dia mas toda suerte de escrituras, y sobre todo la Stenographía, o Tachigraphía, y qualquier arte de escribir con abreviatúra, ó cifra, podran hacer incalculables progresos*» (MIRAMBELL 1813: 13). El més interessant d'aquest tractadet són sens dubte les seves observacions de tipus fonètic, sobretot, pel que fa a la descripció del català. L'any 1815 Mirambell va escriure un alfabet català reformat on, entre altres propostes, indicava una accentuació genuïna que reflectís la pronúncia. Mirambell, malgrat que representa una posició molt aïllada i singular, no deixa de preocupar-se per allò que al segle XIX començava a imposar-se com a necessitat: una gramàtica adequada a la pronúncia que defensi la universalitat dels sons com a element constitutiu del llenguatge i, per tant, del fet lingüístic.

Durant el segle passat es consuma la revolució introduïda per la cultura il·lustrada de què ja hem parlat: el segle XIX, i amb ell el Romanticisme, representa la superació definitiva del concepte de República literària a partir dels plantejaments utilitaristes i alhora filantròpics que giren al voltant de la idea del progrés generalitzat de la humanitat. Com ja hem dit, aquestes llengües seran construïdes *a posteriori*, és a dir, a partir de les llengües ja existents. És cert que la personalitat catalana més important pel que fa a la creació de llengües artificials, Sinibald de Mas, seguirà el camí apriorístic, però això no significa pas que sigui estrany a la seva època o que calgui considerar el seu projecte de llengua universal com una excentricitat genialoïde fora de lloc i de temps. És més, una part ben significativa de la intel·lectualitat espanyola del moment va rebre la seva obra amb gran interès. Sinibald de Mas va publicar l'any 1843, en francès i a la colònia portuguesa de Macau, el seu mètode *L'Ideographie*, i ell mateix el definia al començament del llibre amb els següents mots: «*L'Ideographie est l'art de fixer les pensées au moyen d'une écriture qui puisse être comprise par des personnes parlant des langues différentes, et leur servir de langue commune écrite, de la même manière que sont employés les chiffres arithmétiques, ou ceux de la musique dont l'usage est commun à tous les peuples Européens*» (MAS 1852: 139). Des d'aquell remot indret de l'Extrem Orient, Mas va proposar a la humanitat una llengua universal *a priori*, és a dir una llengua despresada de tots els *ídola* que arrosseguen les llengües de cada poble i que impedeixen l'autèntic desenvolupament. El projecte de Mas volia encarrilar la humanitat en el camí del progrés i la concòrdia des de la visió comercialista decimonònica de la utopia. El català no

18. Vid. Fèlix FARRAZ, *Versión a cinco idiomas, catalán, francés, italiano, castellano y latino, con reflexiones morales y políticas*, apud MIQUEL (1938).

oblidava els avantatges que suposaria el seu sistema de cara al comerç mundial i a l'estalvi d'interprets, avantatges que no deixaven de palesar la seva experiència com a agregat cultural i comercial a l'Extrem Orient. Intentarem fer una anàlisi més detallada del pensament lingüístic de Sinibald de Mas tenint en compte tant aquest vessant d'utopisme comercialista i internacionalista com la seva faceta, que cal reivindicar, de filòleg i filòsof del llenguatge.

3. El projecte de llengua universal de Sinibald de Mas

Les capacitats musicals del castellà: un intent de descripció lingüística.— Sinibald de Mas va ser contemporani d'un dels filòsofs catalans més il·lustres: Jaume Balmes. El pensador vigatà, si bé no es va centrar mai en qüestions estrictament lingüístiques, sí que va heretar, encara que no en seguís les conclusions, alguns dels problemes del llenguatge que havia plantejat la Il·lustració. Locke, Condillac, Rousseau o Destutt-Tracy van especular sobre les relacions entre el signe i el significat i, segons Lázaro Carreter, van establir els fonaments del paral·lelisme lògic-gramatical: l'enunciació oral esdevindrà per a aquests pensadors una materialització del pensament, i l'ordre de les paraules no serà altra cosa que l'ordre d'un procés lògic. Balmes no acceptarà aquestes conclusions. Per al vigatà la paraula és «*un signo arbitrario, como lo manifiesta la variedad de palabras, en las diferentes lenguas, para expresar una misma idea*» (LÁZARO 1948: 889). El signe oral no té, per tant, el paper transcendent que tenia per a sensistes com Condillac. Per a Balmes, la paraula no és imprescindible per a pensar, sinó que compleix un paper simplement instrumental. És l'auxiliar perfecte del pensament, però és posterior i de natura distinta, no pas paral·lel i simultani. Dins d'aquest corrent utilitarista —la llengua com a mitjà— i arbitrari —la llengua neix per convenció entre els humans— podem situar el projecte de llengua universal que proposarà Mas.

L'Idéographie no tindrà la rigidesa lògica d'altres projectes de llengües universals anteriors sorgits durant els segles XVII i XVIII, sobretot els de factura anglesa. Mas planteja una llengua universal arbitrària on prima la facilitat d'aprenentatge sobre la coherència lògica entre significat i significatiu. Tot i que Mas voldrà crear la seva llengua de manera apriorística, la concepció arbitrària del signe lingüístic i el concepte utilitarista de la llengua universal l'allunyen de la idea de llengua filosòfica. D'alguna manera, aquestes dues percepcions dels codis lingüístics ja les hem trobades en els projectes d'alfabets d'Anglès i Mirambell. L'estenografia d'Anglès és totalment arbitrària i l'interès de l'autor radica en els usos que se'n faci; usos que, com recordarem, són força singulars: la poesia i l'espionatge. Per contra, Mirambell aspira a afaïonar el seu alfabet «*conforme á los principios analíticos de la naturaleza*»; hi ha un rerefons filosòfic al darrere que pretén justificar el sistema, el qual és, per tant, no arbitrari.

L'interès per la filologia Mas el va mostrar ja ben aviat: l'any 1831 va remetre a la Real Academia de la Lengua l'assaig intítulat *Memoria sobre la facilidad de apropiarse al idioma castellano toda la versificación de los antiguos griegos y romanos*. Aquest treball pretenia mesurar exactament les síl·labes de l'espanyol aplicant-hi un sistema musical. La recepció de l'obra va ser més aviat escassa, malgrat que la crítica posterior sempre en farà una valoració positiva pel fet de considerar-la un treball peoner de la fonètica en el nostre país. Manuel de Montoliu en farà el següent judici: «El sistema musical de la llengua castellana, que ve a ésser una anàlisi ideològica dels fonaments de la fonètica i de la prosòdia del castellà; obra, que, per bé que envellida, pot ésser encara consultada amb profit pels foneticistes i filòlegs

moderns» (MONTOLIU 1936: 158-159).¹⁹

Mas es va preocupar de trobar les regles exactes de les quantitats sil·làbiques i, a partir d'aquestes, va voler establir l'evolució de la mètrica castellana en una direcció quantitativo-accentual. El problema de Mas és que no es pot trobar un sistema quantitatiu exacte de la prosòdia castellana perquè no existeix. Malgrat tot, ell va pensar que l'havia trobat i que era un camí per a imitar els versos de la mètrica clàssica. Té rao Manuel Jorba quan diu que el sistema mètric de Mas no va ser acceptat per gairebé ningú;²⁰ però no és menys cert que cap dels tractats versificatoris del XVIII i la primera meitat del XIX no va aconseguir imposar-se. El marasme i la confusió van dominar aquest camp del coneixement.²¹ Mas no deixa d'aportar una idea molt innovadora i que es mostraven com a alternativa a la rigidesa acadèmica del seu temps (i amb això no volem dir que el seu sistema fos menys rígid). Hi va haver poetes i tractadistes que es van afegir amb més o menys fidelitat a Mas: Masdeu, Monlau, Pla i Badia, Hermosilla..., i també altres de més notables que se'n van distanciar com Milà i Fontanals i, amb ell, el seu deixeble predilecte, Menéndez y Pelayo, el qual va comentar el tractat de Mas amb unes paraules no gaire elogioses: «original y digno de aplauso, a lo menos como esfuerzo de ingeniosidad y paciencia», això a banda del fet que judiqués els seus versos com «casi todos intolerables»²²

Com ja hem dit, el tema de la musicalitat enllaça amb el de la creació d'una llengua universal ja des del segle XVII i es mantindrà fins al segle XIX.²³ Dels sistemes contemporanis a Sinibald de Mas, tal vegada el més conegut (i, sens dubte, un del més impracticables) va ser el *Solresol* (1827) de François Soudre. A través de les set notes musicals, representades amb signes estenogràfics i damunt d'un pentagrama, Soudre va voler crear un sistema apte per a tota la humanitat, inclosos cecs i sordmuts. Era un sistema rígid, que emparentaria amb aquella unitat còsmica que el saber pitagòric atribuïa a la música, és a dir, a diferència del que farà Mas, es tractava d'una llengua filosòfica. Música i lògica anaven de la mà per articular un sistema que no era harmoniós i si rígidament encotillat. Com diu Eco, aquesta llengua universal pressuposava al seu usuari una excel·lent oïda musical que, com tots sabem, no és un atribut massa universalitzat.²⁴ Soudre va perseverar tota la vida en el perfeccionament de la seva llengua universal i va comptar amb el suport de músics com Cherubini i d'intel·lectuals i artistes del renom de Victor Hugo, Lamartine o del mateix Alexander von Humboldt. Mas va conèixer sens dubte aquest projecte, i fins i tot es pot assenyalar una coincidència remarcable de dates: l'any 1855 a París i el 1862 a Londres, Soudre s'emportava els premis i els reconeixements oficials en sengles Exposicions Universals, mentre que el 1863 Mas publicava a París una nova edició de *L'Idéographie*.²⁵

19. Potser caldria una anàlisi més aprofundida de l'obra de Mas per a mirar d'establir la possible influència que va tenir aquesta obra en la generació posterior que d'una manera o altra es va aproximar al camp filològic i, especialment, al fonètic; ens referim a Magí Pers i Ramona i a Marià Cubí, apòstols de la frenologia i interessats vivament per la fonètica. Marià Cubí va ser el primer filòleg que va fer una descripció fonètica del gallec (vid. CARVALHO 1983).

20. Vid. JORBA (1986b: 439, nota 5), on s'esmenta la possible relació entre Mas i Magí Pers i Ramona.

21. Vid. DOMÍNGUEZ (1975, especialment les ps. 17-18 i 87).

22. Citacions de R. Menéndez y Pelayo extretes del pròleg a COLL (1882: 23).

23. Vid. SOLER (1995: 37-44).

24. Vid. ECO (1994: 256-257).

25. PORSET (1979b: 184), escombrant cap a casa, esmenta, conjuntament amb altres, el projecte de Mas com la fi d'una sèrie «*experimental-ludique*» encetada per Soudre: «*Ça donne concrètement le Solresol la langue de Letellier, celle d'Alexandre Erdan, de Jônain, l'étonante Gagne-momopanglotte, ou, dans le domaine de l'écriture, les innombrables pasigraphies, ou hémi-pasigraphies, notations sténographiques jusqu'à l'Idéographie de Sinibaldo de Mas qui paraît sous sa forme définitive en 1863, chez Rothschild. En un mot, on propose alors la solution expérimentale au problème de l'origine et la formation des langues. Experimental-ludique.*»

Si Sinibald de Mas va iniciar els seus estudis sobre el llenguatge aplicant-hi unes disciplines —aparentment en el seu temps— alienes a la lingüística, com poden ser la música i àdhuc la física, *L'Idéographie* reflectia aquestes inquietuds prenent el pentagrama com a base d'una llengua universal, la qual, però, havia de ser tan sols escrita i no pronunciada. En aquest cas, Mas, des de Macau, va primar la influència ideogràfica del xinès; un idioma que al segle XVII també havia donat arguments per a l'establiment d'una llengua universal de caire musical a causa de la seva caracterització tonal.

Per grafiar la seva llengua universal, Mas va adoptar, en comptes d'un pentagrama de cinc línies, un de sis. La col·locació dels signes estenogràfics en aquell pentagrama eixamplat tenia com a objectiu la total simplificació de la sintaxi; element que era, segons Mas, allò que més complicava l'aprenentatge de les llengües. La primera línia es destinava als noms, la segona als verbs, la tercera als adjectius, etc... Així un mateix signe, per exemple «calor», significaria: «calorosament», «calentar», «calorós»... segons la línia on se situés el signe.

Malgrat que el sistema volia ser una poligrafia, és a dir que renunciava a ser una llengua parlada, Mas va haver de recórrer a un alfabet sonogràfic per a transcriure noms propis i a una improvisada transcripció fonètica, és a dir a una pasilàlia, per tal de facilitar l'aprenentatge de la seva llengua.²⁶ Una cosa semblant va succeir en el cas de De Maimieux, l'autor de *Pasigraphie* (1797), que va elaborar una poligrafia a la qual, dos anys més tard, va afegir una pasilàlia.

Amb la mateixa claredat i convicció que els seus precedents catalans, Mas creu que la simplificació ortogràfica seguint uns principis fonètics universals ha de ser la consigna de qualsevol sistema lingüístic. L'autor etziba contundent contra l'ortografia francesa, model de confusió, emprant el símil que a cada so li hauria de correspondre un sol color i no més d'un com passa en l'actualitat: «*L'orthographie française participe un peu de cette absurdité. Dans un mot eau (o) par exemple, les couleurs jaune, bleue et rouge sont employées pour représenter du vert*» (MAS 1852: 168).

Orientalisme i alfabet ideogràfic: «L'Idéographie».— L'interès que van suscitar en el temps de Sinibald de Mas els descobriments de les mil·lenàries civilitzacions orientals, així com la publicació de les versions espanyola i catalana dels viatges del nostrat Domingo Badia, van fer veure la necessitat al govern espanyol d'enviar una personalitat que, a més d'actuar com a diplomàtic i analista de la situació a l'Orient Mitjà i a la Índia, pogués destacar en el món intel·lectual europeu per la seva erudició en les sàvies i remotes cultures orientals. Mas, que tenia la preparació necessària per a tal efecte, va emprendre la seva carrera d'erudit i de viatger impulsat per l'exemple de la figura de Domingo Badia, la qual prenia una gran actualitat enmig de les necessitats de l'època. Així, l'exemple històric, els desitjos de Mas i les necessitats del govern espanyol es van donar la mà. Mas deixarà

26. SUBIRÀS (1995: 97-98) esmenta Mas com a precursor del «fonetisme» a Catalunya per *L'Idéographie*. Subiràs, que parla de «fonetisme» per referir-se sobretot a la creació de jocs fonètics, acaba, però, descartant aquest paper precursor de Mas, el qual crea un llenguatge amb significat. Val a dir que l'adscripció de *L'Idéographie* al «fonetisme» (o en general al foneticisme) és desafortunada, ja que el mètode és bàsicament una poligrafia, encara que Mas resolgués donar finalment, presentant-ho com a «Nota» de *L'Idéographie*, un total de 60 sons per poder ésser també pronunciat. No cal insistir que el polígraf català té d'altres obres que reflectirien amb més claredat l'interès pel foneticisme com ara *El sistema musical de la llengua castellana*.

Barcelona, rumb primer a Madrid i després a l'Orient, l'any 1833 per no tornar a instal·lar-se a la capital catalana mai més.²⁷

La Il·lustració havia donat un pas de gegant pel que feia al coneixement i la descripció de paratges llunyans, tant en l'espai com en el temps i, durant el segle XIX, aquest interès anirà creixent. Les potències europees vivien una enorme rivalitat científica pels recents descobriments arqueològics i lingüístics de les antigues civilitzacions de l'Orient Mitjà i Lluynà. Tan sols cal veure la publicació *La Religión* de J. Roca Cornet i Jaume Balmes per a poder detectar la quantitat de lectures i d'informació que es posseïa sobre el tema; s'hi esmentaven les obres i els descobriments de Buckingham, Rich, Ker Porter, Keppel, Niebur, Bruce, Belzoni, Norden, Hamilton, Laborde, Burckardt, Shaw, Wolff, etc...

El 10 d'abril de 1834 els ministres Cea Bermúdez i Martínez de la Rosa, sota la recomanació de Torres Amat, van nomenar Sinibald de Mas com a agregat diplomàtic a l'Orient. El mateix text d'assignació esmentava els models de viatgers que havia de tenir presents: Jakob Bruce, Niebur i una figura que excel·leix per damunt de qualsevol altra: Constantine François Chasseboeuf, comte de Volney (1757 - 1820), autor de *Les ruines de Palmyre* (1791). L'èxit d'aquest autor i d'aquesta obra a la Península Ibèrica va ser espectacular: la primera edició en espanyol data del 1817 i durant el lustre següent se'n van fer deu edicions. Tot i ser una obra impugnada per Fèlix Amat a causa de la seva ideologia lliurepensadora i deïsta, i atacada en odes per Aribau, Salvador Marca i el mateix Mas, cap intel·lectual de l'època no va escapar al seu influx.²⁸ Així, l'any 1836, Mas no es va poder estar de visitar, després d'un penós viatge, les famoses i mítiques ruïnes de Palmira. Va ser allí i damunt d'una pedra que va compondre l'oda que acabem d'esmentar (si la intenció era impugnar el filòsof francès, les circumstàncies en què va ser escrita semblen més aviat tot un homenatge).

La idea de religió natural tenia el terreny adobat en unes mentalitats que creien en el valor supranacional de la raó. De la mateixa manera que es creia que la cultura podia ser compartida per tots els pobles a través d'una llengua universal, aquesta religió natural havia de ser universal en quant que s'imposés i acabés amb les separacions de les esglésies i/o confessions. Els Torres Amat, i sobretot Balmes i Roca Cornet, creien que aquest valor natural i universal de la religió ja era encarnat per l'Església Catòlica, però no per això s'escapen d'aquest alè il·lustrat.²⁹ Mas va tenir molt clara aquesta identificació entre cristiandat i civilització; en una carta enviada des de Shanghai i dirigida a Aribau escriu: «Remitiré noticias mas detalladas sobre esta cristiandad, que prosperará como en todas partes; pues lleva por do quiera la antorcha de la civilización» (ESPAÑOL 1845a: 14).

27. El paper de relleu representat per Mas en relació amb Alí-Bey va quedar confirmat públicament a les pàgines d'«El Vapor» (1833: 1): «...y para dar mas ilustracion á este cúmulo de noticias, un jóven [Sinibald de Mas] de la mas profunda instruccion y de genio eminentemente indagador, que va á viajar por los paises que fueron el teatro de los hechos de nuestro héroe [Domingo Badía], recogerá todos los datos cuya existencia no se ignora, como tampoco las personas que poseen tan preciosos depósitos.»

28. La impugnació de Fèlix Amat es titula *Meditaciones entre las ruinas de Palmyra* i n'hi va haver una altra escrita per Laso y Marín l'any 1827 (vid. CORTS 1992: 556-559). Hem d'afegir a les odes contra Volney esmentades per Corts, la composta pel català Salvador Marca, publicada a CORMINAS (1849: 158-160).

29. Llegim a *Religión* (1839: 150-151): «Sobre estas bases dignas de absorber la atención y el estudio del filósofo profundo y reflexivo, descansa la verdad de la creencia cristiana, que es por excelencia la fe del hombre racional. De este modo iremos desarrollando su plan inmenso en la primera época de la Religión, época de pronuncios, de promesas y de esperanzas, reuniendo por decirlo así en un mismo punto la historia del género humano hasta llegar á la segunda época de complemento y de reconciliación, que viene como á dividir la historia del mundo en dos grandes mitades, cuyo centro ocupa el regenerador prometido y esperado, el Verbo encarnado, el Mediador entre el cielo y la tierra: el adorable redentor de los hombres, Jesucristo, hijo de Dios.»

Volney va marcar unes normes en la seva tasca d'arqueòleg i de lingüista que de segur van arribar a Mas. Obres com *Méthode pour apprendre les langues arabe, persane et turque avec les caracteres européens* o *Rapport sur le vocabulaire comparés des peuples de toute la terre* devien enlluernar l'intel·lectual català, el qual va tenir com a primer objectiu en els seus viatges dominar les més diverses llengües i establir-ne un mètode comparatiu per al seu aprenentatge. Volney va criticar amb duresa la teoria adàmica sobre l'origen de les llengües, aferrant-se a la Raó i a un dels seus màxims valedors del segle XVIII, Leibniz. El filòsof francès dona tota la credibilitat a l'alemany quan en fa una citació en el seu *Discours sur l'étude philosophique des langues*: «*Pourquoi commencer par l'inconnu afin d'arriver au connu?*» (VOLNEY 1868: 110). Al llarg del segle XVIII, l'anàlisi analògica entre les llengües va constituir un dels eixos dels estudis lingüístics. Volney va heretar aquest interès, entre altres, del mateix Leibniz, ja que estava convençut que l'estudi del major nombre de gramàtiques afavoriria la comprensió de l'origen del llenguatge. El filòsof francès no deixa tampoc de citar un compatriota seu, P.S. Pallas, el qual va publicar un *Vocabulaire de toutes les langues du monde*, i hi afegeix un espanyol: el pare Hervás i el seu *Catálogo de las lenguas de naciones conocidas, y numeración, división y clases de éstas, según la diversidad de sus idiomas y dialectos* (Madrid, 1800-1804). Malgrat que Mas no l'esmenta mai, el pare jesuïta Lorenzo Hervás y Panduro va ser una figura massa rellevant en la lingüística de principis del segle XIX com perquè cap estudiós d'aquest ram del coneixement estigués al marge dels seus treballs. Hervás és un dels peoners en la lingüística comparada moderna. Una de les seves aportacions més innovadores és el trencament, com ja hem comentat en el cas de Volney, del prejudici de cercar una llengua primitiva; encara que, com a home profundament amarat de l'ortodòxia catòlica, no deixa de creure en l'origen diví de la paraula. Està clar que qualsevol projecte de llengua universal passa per un plantejament sobre l'origen del llenguatge. La il·lusió i els intents, per part de molts pensadors d'Occident, de recuperar la llengua adàmica van ser una constant gairebé fins a Leibniz; calia recular fins a la llengua més remota per a aproximar-se a aquell model entregat pel Verb, un model salvífic. La Raó, encara que refusant la llengua adàmica, no renunciarà a l'estudi de l'origen de la llengua; i intentarà establir-ne unes seqüències cronològiques.³⁰

L'aportació més important d'Hervás en el camp filològic és la de basar la fonamentació del parentesc entre llengües no pas en l'acarament de vocabularis, sinó en els elements purament gramaticals, és a dir, els sintàctics, els morfològics i, significativament, els fonètics.³¹ Creu que la pronúncia d'una llengua és allò que més en caracteritza l'usuari. Així, un estranger podrà aprendre qualsevol llengua del món i

30. Té molta raó PORSET (1979b: 180) quan diu que existeix una antipatia o prejudici de la lingüística oficial davant del problema de l'origen de les llengües (i del llenguatge) i de les llengües artificials, dos temes que, com pretenem exposar, són indestruïbles. Més recentment, VIANA (1995) ha assenyalat també la prevenció de la filologia moderna per aquests dos temes. És cert, però, que les línies desenvolupades per Chomsky o el desenvolupament dels llenguatges artificials, especialment els relacionats amb la informàtica, han fet replantejar alguns d'aquests prejudicis.

31. Un altre nom que també ha de figurar en aquest repàs del estudi que es van fer en aquell temps en el camp lingüístic i, especialment, en el fonètic, és el del valencià Francesc ORCHELL i FERRER (1762-1825). Trobem en aquest estudiós un perfil similar al de Pere Màrtir Anglès o al del mateix Hervás; home centrat vivament en l'estudi de les llengües semítiques antigues, sobretot l'hebreu, es va interessar per la locució. S'atribueix a Orchell la invenció del triangle vocàlic, articulat pels angles de la gorja, el paladar i la llengua. L'estudi del foneticisme, en aquest cas com en el de Hervás, era estimulat per l'anàlisi comparativa de llengües i relacionat amb la recerca dels orígens de la llengua. Podem veure com l'estat espanyol, en aquells moments, i malgrat que el treball dels seus estudiosos no fos gaire divulgat, es mantenia a un gran nivell i àdhuc era peoner en determinats estudis.

escriure-la a la perfecció i, en canvi, a l'hora de parlar-la sempre s'evidenciarà que li és forània: «*La respectiva o propia pronunciació de cada idioma es lo más característico de las naciones, en las que a mi parecer es indeleble.*»³² Mas va reblar aquesta mateixa idea dubtant de l'eficàcia del llatí com a llengua universal: per al català, la llengua de l'Església no es podia considerar universal en la mesura en què tots els pobles de la terra la pronuciaven de manera diferent.³³

Deixant de banda l'interès científic impulsat per la Il·lustració, no cal insistir gaire en el que va suscitar l'orientalisme en els corrents estètics del Romanticisme. El viatger esdevenia protagonista i heroi per a un moviment que necessitava escapar urgentment del seu medi a la recerca d'un absolut ignot. És en aquest sentit que Mas, per la seva trajectòria vital, és un perfecte romàntic: intrèpid viatger a la recerca d'uns absoluts lingüístics i també polítics i socials. Des d'aquesta perspectiva resulta ben fàcil vincular Mas al Romanticisme català de la primera generació.

Aribau és un dels qui, a Catalunya, des de les planes d'«El Europeo» desperta l'interès, no tant per la llengua o els descobriments arqueològics, com per la literatura oriental. Manuel de Montoliu escriu: «Aribau fou el primer que a Espanya cridà l'atenció sobre l'activitat de la Societat Orientalista Anglesa, a la qual es deu la primera claror que arribà a Europa de l'antiga cultura i civilització indostànica. En «El Europeo», publicà un interessant assaig *Sobre la literatura oriental*, basant-se en les recerques de la societat fundada per William Jones, Asiatic Researches» (MONTOLIU 1936: p. 50).

Mas, doncs, es troba davant de l'orientalisme per uns motius conjunturals ben palpables en la societat en què viu: interessos científics, estètico-vitals i, també, geopolítics. Tinguem en compte, a més a més, que si l'estudi del sànscrit havia quedat en mans dels britànics, en contrapartida la cultura francesa havia volgut apoderar-se de la sinologia.³⁴ Una de les grans preocupacions (polítiques i àdhuc culturals) de Sinibald de Mas era l'equilibri entre les potències mundials, sobretot pel que feia al repartiment d'Àsia.³⁵ *L'Idéographie*, escrita en francès (i més enllà del paper internacional que aleshores complia aquesta llengua), s'adscriu a l'àrea cultural francòfona també per motius geopolítics.

Quina va ser la influència de l'orientalisme en el projecte d'una llengua universal? Des dels primers contactes entre occidentals i orientals, ja tenim constància de la fascinació dels primers pel sistema ideogràfic xinès; un sistema que s'escriu de la mateixa manera arreu de tot l'imperi —i més enllà— malgrat que cada poble parlés una llengua particular.³⁶ De fet, el sistema de xifres àrabiques o els signes algebraics, com el mateix Mas recorda, són un bon exemple de com es pot establir una convenció i aquesta ser entesa a través de la representació gràfica i no en la pronúncia.

No seran pocs els jesuïtes que, durant el malaguanyat intent d'evangelitzar el vast imperi oriental, estudiaran i analitzaran la llengua xinesa. De Roma estant, l'esmentat Athanasius Kircher recollirà i estudiarà el material que des de les més llunyanes missions li enviaven els companys d'orde. A part d'un considerable treball

32. Citació extreta de LAZARO (1985: 129).

33. Vid. MAS (1863: 192).

34. Vid. CHEVALIER (1979: 107-108).

35. Mas va escriure un tractat sobre l'equilibri de les potències europees del seu moment en relació amb l'imperi xinès: *La Chine et les puissances chrétiennes* (París 1861). Molt posteriorment, es va fer una traducció parcial de l'obra al català: *La Xina*, traducció i pròleg de Joan Sacs (Barcelona 1927).

36. És un espanyol, Juan González de Mendoza, qui el 1585, a l'obra *Historia de las cosas más notables, ritos y costumbres del gran reino de la China*, reproduceix tipogràficament caràcters xinesos per primer cop a Europa. Sobre el tema de l'impacte de l'ideograma xinès en la cultura occidental i particularment en la cultura portuguesa dels segles XVI-XVIII, en parla LOSADA (en premsa).

sobre la cultura egípcia i més concretament sobre l'escriptura jeroglífica, mostrarà una fervent admiració envers el sistema ideogràfic xinès: considerarà l'escriptura xinesa superior a l'antiga egípcia, ja que els caràcters ideogràfics no tenen un fonament icònic en allò que representen. Kircher restarà fascinat per un sistema que empra un caràcter per a cada concepte i fomentarà el tòpic del savi xinès, el qual, amb la seva proverbial memòria, és capaç de retenir milers i milers d'ideogrames. Si bé durant els segles XVII i XVIII es pot constatar per altres escriptors i viatgers aquesta fascinació pel sistema ideogràfic, comencen també les veus en defensa del sistema alfabètic, és a dir, en pro dels avantatges que suposa una llengua escrita que reflecteixi el so en què es pronuncia. Així, l'espanyol Ramón Campos (1804) escriu: «Una lengua que modificase las palabras, variándoles el tono ó el semitono, se hace invariable é incapaz de ningun progreso, imposibilitando todas las abstracciones é ideas generales, á excepción de aquellas que salen de los nombres adjetivos. Semejante lengua no puede desmenuzar las palabras en letras. La lengua de los chinos parece estar en este caso, y explica la perdurable estupidez de aquella opulenta nación.»³⁷

Fins al segle XVIII, com ja hem dit, s'havia acceptat l'existència d'una llengua adàmica original i perfecta que a causa de la *confusio linguarum* bíblica s'havia degradat en les llengües actuals. El mite babilònic va ésser discutit i rebutat per la Il·lustració i per tant havia estat superat pels filòsofs idealistes alemanys, esperonadors de la lingüística moderna, però això no va fer que es perdés la idea d'un estadi antic i superior de les llengües. El descobriment del sànscrit i el desenvolupament d'una teoria evolucionista de les llengües farà que el darwinisme arribi a la lingüística i als sistemes comunicatius en general. L'estudi del passat comportarà el projecte de configurar un sistema lingüístic per al futur més perfecte com més acostat a l'origen del llenguatge. S'intentarà establir, en aquest sentit, l'estadi, el lloc evolutiu de cada llengua en aquesta doble cadena. La intel·lectualitat europea del XIX, i amb ella la catalana i l'espanyola, no va aconseguir posar-se d'acord sobre la situació del xinès, o millor dit de les llengües ideogràfiques, dins d'aquesta trajectòria cap a l'evolució vers una llengua perfecta. El sistema ideogràfic xinès, per una banda, serà considerat poc evolucionat respecte al nostre sistema alfabètic. Ja Francesc Serra i Ginesta al seu discurs d'obertura de l'escola de taquigrafia de Barcelona el 1805 deia: «El método, que usan actualmente los chinos, es el mas antiguo despues de los geroglíficos; y la prueba es, que esta Nacion (quizá la mas antigua del mundo) jamás usó de otro género de escritura, que el que emplea actualmente, que no es otra cosa que una combinación de lineas, que forman tanto número de palabras, como contiene su Idioma y tan pesadas de escribir como dificiles de aprender» (SERRA 1805: 18). Un dels problemes que els intel·lectuals espanyols veuen a l'escriptura xinesa és la impossibilitat que els sordmuts puguin arribar a comunicar-se amb un sistema similar. El pedagog José Miguel Alea va escriure el 1807: «Los sordomudos chinos no podrán, sin gravísima dificultad, percibir con la vista estos movimientos correspondientes á los acentos ó sonidos delicados de aquella lengua; mas de ningun modo que los chinos que oyen no los distinguan clarísimamente por el oído... observación que confirma de un modo mejor que otra alguna de las conocidas infinitas ventajas

37. Ramón CAMPOS, *El don de la palabra en orden á las lenguas y al ejercicio del pensamiento, ó Teórica de los principios y efectos de todos los idiomas posibles*, citació extreta de SICARD (1807: 241). Cal destacar que Campos fa derivar l'ideograma de la característica tonal del xinès, els dos elements més topificats que singularitzaven aquesta llengua en relació amb les europees. Com ja hem indicat, el xinès va ajudar a inspirar la idea d'una llengua musical universal. Veiem com tots dos elements es relacionen i es relacionaran en grau i maneres diverses en les utopies lingüístiques europees.

que lleva la escritura alfabética á la escritura pintada ó geroglífica.»³⁸ L'ensenyament i teràpia dels sordmuts no és pas cap anècdota, sinó que representa una punta de llança en la investigació de l'època sobre el llenguatge.³⁹ Tindríem, per aquesta via de l'ensenyament per a sordmuts, un altre punt que ens acostaria als interessos del jove Mas i al seu assaig sobre *El sistema musical de la lengua castellana* a partir de l'interès per la fonètica i per l'estudi de la prosòdia.⁴⁰

Per a nosaltres, però, potser el més interessant de tota aquesta qüestió és comprovar com els sistemes més primitius són precisament el més universals, i per aquesta banda el sistema ideogràfic, anterior a l'alfabètic, adquireix un rang superior d'universalitat. El més elemental de tots els sistemes, el gestual, és considerat el primer, el més natural, i la seva universalitat va ser demostrada, per exemple, pels descobridors espanyols quan havien de relacionar-se amb els indígenes americans. El pedagog espanyol José Miguel Alea apuntava cap a aquesta direcció l'any 1807: «*El language de los gestos, al qual se ha dado generalmente el nombre de language de action, es el primer medió que suministra al hombre la naturaleza para expresar sus sentimientos.*»⁴¹ Alea es feia ressò de les idees exposades sobre el *language d'action* de l'il·lustrat i sensista Condillac, el qual negava el postulat d'arbitrarietat del llenguatge.⁴² La lingüística del segle XIX va heretar aquesta preocupació per replantejar el fet lingüístic en referència al seu passat, preocupació esperonada en l'ordre estètic pel Romanticisme. Wilhelm von Humboldt va llegir l'any 1822 a l'Acadèmia de Berlín, una memòria intitulada *Origen de les formes gramaticals, i l'influència que aquestes exerceixen sobre el desenvolupament de les idees*; en aquesta memòria es feia una particular anàlisi del sistema jeroglífic egipci i el sistema ideogràfic xinès, dels quals comentava: «*S'il est vrai que deux peuples des plus remarquables aient pu atteindre le degré de culture intellectuelle où ils sont parvenus avec des langues entièrement ou presque entièrement dénuées de formes grammaticales, ne semble-t-il pas qu'on puisse tirer de ces faits une puissance objection contre la nécessité prétendue de ces formes.*»⁴³ Calia buscar quina era la relació entre el desenvolupament de les formes del llenguatge i el desenvolupament de les idees, dos àmbits que havien de perfeccionar-se conjuntament. La idea de progrés és un altre cop esperó de cara a la consecució d'una llengua general i perfecta.

Tot i que la valoració del sistema ideogràfic xinès tenia a veure amb els postulats no arbitraris del *language d'action*, Mas, que partia d'un concepte arbitrari de la llengua, farà ben patent amb la seva obra les simpaties pel sistema d'escriptura

38. Citació extreta de SICARD (1807: 303-304). Alea va escriure l'*Apèndice de observaciones ideológicas sobre la capacidad de los sordomudos de nacimiento para las ideas abstractas y generales*.

39. A Espanya hi ha una considerable tradició en l'estudi dels mètodes per a l'aprenentatge dels sordmuts, la qual arrenca del jesuïta Pedro BERMUDO (1610-1684), considerat per molts com el pare de la fonètica hispànica. Sobre l'interès del pare Hervás per l'educació dels sordmuts *vid.* CORTS & GARCIA (1984).

40. MAS (1852: 144) considera el seu sistema d'escriptura apte per a cecs i sordmuts i, àdhuc, fa esment del coneixement directe de la realitat d'aquests últims a Barcelona: «*Les aveugles pourraient lire et écrire sur des planches minces de plomb, comme ils le font maintenant pour la musique. Les sourds-muets pourraient apprendre également l'idéographie. J'ai vu à Barcelone un malheroux de cette espèce qui connaissant la peinture, s'était fait un cahier, où il avoit peint en miniature presque tous les objets possibles; il fréquentait beaucoup la société et à l'aide de son cahier il se faisait comprendre de tout le monde. Il s'était composé une idéographie.*»

41. Citació extreta de SICARD (1807: 271).

42. Per a la descripció d'algunes implicacions del *language d'action*, *vid.* VIANA (1995: 47): «La seua idea d'un *language d'action* entès com la nostra configuració natural (física i mental) sobre la qual construïm els idiomes amb què pensem i analitzem. Aquests signes naturals sobre els quals es formen els artificis de les llengües seran, lògicament, motivats, lligats a l'acció, als sentiments i al "diseñi de comunicar aquests".»

43. Citació extreta de CHEVALIER (1979: 108).

oriental. *L'Idéographie* és un reflex d'aquest interès que, a més a més, recull, tot i que en la forma exclusivament gràfica del pentagrama, les ressonàncies musicals que té el xinès en el pensament lingüístic europeu. Les seves llargues estades a la Xina li van servir per a poder conèixer, sembla que a la perfecció, el xinès mandarí i altres llengües asiàtiques. Mas també va manifestar la seva curiositat per l'escriptura jeroglífica egípcia i estava al corrent dels estudis que en aquell moment es feien al respecte.⁴⁴

4. Taquigrafia i utopisme lingüístic: el cas de Bonaventura-Carles Aribau

Bonaventura-Carles Aribau tenia força motius per a esdevenir el valedor de l'obra de Mas a l'estat espanyol. Ja hem comentat que tots dos havien estat protegits per Gaspar de Remisa, també hem esmentat Aribau com a transmissor dels treballs de la Societat Orientalista Anglesa i sobretot de les recerques que en aquell moment es duïen a terme sobre la cultura indostànica. Malgrat que, com acabem d'assenyalar, Mas es va sentir més atret en la seva maduresa per la cultura xinesa (àmbit de recerca en aquells moments reservat com ja hem dit als francesos), els seus primers viatges els va dedicar fonamentalment a estudiar els pobles i països colonitzats o «protegits» per l'imperi britànic.

Aribau, a més d'economista, erudit i poeta circumstancial, es va significar en la societat del seu temps com un dels reformadors del sistema taquigràfic espanyol, reforma que va ser anomenada el sistema «català». Va ser deixeble, amic i col·laborador del taquígraf Serra i Ginesta, el qual va obrir la primera escola taquigràfica gratuïta a Barcelona, l'any 1805, i va pronunciar el discurs que unes línies més amunt hem esmentat. Serra i Aribau van escriure un *Tratado de taquigrafia castellana* l'any 1816. No és estrany, per tant, que a l'autor de *La pàtria* li interessés vivament el que Mas proposava a la humanitat: portar el progrés de la mà d'un sistema d'escriptura ràpid i universal, especialment indicat per al comerç i que facilitava la comunicació entre totes les nacions de la terra.⁴⁵

Aribau devia conèixer a través del seu mestre, Serra i Ginesta, les teories del llenguatge dels il·lustrats francesos. Un altre cop hem de fer referència a Condillac, perquè és evident la seva ombra en les reflexions d'Aribau, com a redactor d'«El Español» comentant l'obra de Mas: «*Porque hallamos muy natural que los hombres en la infancia de las sociedades representasen los objetos materiales y visibles que quisieron expresar por medio de figuras trazadas toscamente hasta donde su intencion poco cultivada podia alcanzar [...] lo cual fue probablemente el origen de los geroglíficos, recurso ingenioso que puede llamarse la poesia de la escritura y metáfora del lenguaje. Luego estos signos naturales en su origen y convencionales en su aplicacion sucesiva se irian alterando y corrompiendo para la mayor rapidez y facilidad de la tarea, y asi se formarían estos métodos monogramáticos, abandonados en casi todos los países conocidos, y conservados todavia en China por el religioso respeto á la antigüedad, que despues de un paso gigantesco detuvo de repente á aquel pueblo en la carrera de la civilizacion*» (ESPAÑOL 1845a: 1). No cal insistir que Aribau, com Condillac i com aquells qui van seguir els seus plantejaments, analitza els progressos de la humanitat posant-los en relació amb la teoria del signe. Si bé no esmenta el llenguatge d'accion, sí que fa referència als jeroglífics i a continuació al

44. A *L'Idéographie* cita: PAUTHIER, *Essai sur l'origine et la formation similaire des écritures figuratives Chinoise et Égyptienne* (Paris 1842).

45. A «El Corresponsal» (5-v-1844), en un article recollit a MAS (1852), Aribau parlava de la necessitat d'assolir una llengua universal per imperatius comercials.

sistema ideogràfic xinès. Igual que A. von Humboldt, pensa que l'evolució del signe en la humanitat va inextricablement lligada a la teoria del coneixement. Aribau creu que el moment d'adoptar una escriptura alfabètica va ser un pas important de la humanitat, malgrat que es perdés la possible universalitat del signe. L'element fonètic esdevé, per a Aribau, el tret distintiu de cada poble o nació; com també defensava Hervás, el so és un dels elements constitutius i alhora distintius de cada llengua. La ideografia, per a Aribau, suposa un sistema més simple, més elemental, que l'alfabètic.

Aribau, recollint l'antiga polèmica sobre la qüestió, veu en el sistema ideogràfic xinès seriosos inconvenients. Si atribuïm un signe per a cada idea, el nombre de signes es dispara i en fa impossible la memorització: *«supuesto que hallándose representada cada idea por un signo, el número de signos debía aumentar á medida que aumentaban las ideas sin que hubiese memoria capaz de retenerlos»* (ESPAÑOL 1845a: 2). Mas, en canvi, creu que atribuir a cada concepte un signe no ha de suposar un gran inconvenient tenint en compte que la sintaxi és resolta per la col·locació en el pseudopentagrama. Si la competència comunicativa d'una llengua es redueix, segons el polígraf català, a saber 3.000 o 4.000 mots, seria més fàcil aprendre *L'Idéographie* que no pas una llengua convencional, ja que caldria adquirir només els ideogrames, i no pas, a més a més, complexes regles morfològiques, sintàctiques o prosòdiques.

Com veiem, doncs, Aribau, si bé creia positivament en la possibilitat de constituir una llengua universal, no deixava de formular interrogants a l'obra del seu compatriota. Un dels obstacles que veia en el sistema de Mas era la renúncia a construir una llengua parlada: *«el señor Mas quiere reducirse á la escritura: prescindiendo de los órganos de la voz y del oído, se concreta á la sola intuición; y cree con esto haber evitado una gravísima dificultad. Sospechamos esta no es tan poderosa é invencible: que existe sí: pero que en compensación se encontrarían facilidades en combinar el lenguaje vocal con la escritura, de manera que esta fuese no solamente una representación inmediata de la idea, sino que tuviese su correspondencia eufónica que le sirviese de guía, de comprobación y de auxilio para la memoria»* (MAS 1852: 138).

Com hem dit al començament, els autors catalans de la primera generació romàntica adapten als nous temps els vells principis il·lustrats. Alguns dels retrats que Aribau formula a Mas anirien, justament, en el sentit de voler assimilar el concepte de llengua universal a unes idees més pròpies del segle XVIII que del XIX. Així, Aribau es pregunta si la ideografia de Mas pot arribar a fer el paper que tenia el llatí en l'antiga República literària, un paper que compara amb el que el francès hauria pogut aconseguir cas que l'imperi napoleònic no hagués estat derrotat.⁴⁶ Ja el mateix Mas, però, posa en dubte la volada del seu sistema en àmbits com ara la filosofia o la poesia. Mas va crear un mètode per comunicar-se a un nivell referencial, les abstraccions i, encara més, les intencions estètiques, restaven al marge. Veiem com Aribau cerca en la proposta de Mas uns interessos més propis d'un home del XVIII que no pas de la segona meitat del XIX.⁴⁷ En certa mesura, tot i que Aribau defensa la creació d'una llengua universal per motius comercials, les seves concepcions són més a prop de la idea de llengua filosòfica tradicional, encara que, com ja hem dit, autors com Wilkins també tenien en compte aspectes comercials. En

46. Vid. ESPAÑOL (1845b: 5).

47. Com ja va afirmar MONTOLIU (1936: 9), tot i que Aribau va haver de pagar el seu tribut al Romanticisme, «la seva figura literària [i nosaltres hi afegiríem intel·lectual] no s'apartà mai de les normes classicistes».

aquest sentit, se sentia especialment atret per l'obra de Leibniz.⁴⁸ Un sistema com el de Mas, sense cap bastida lògica que l'estintoli, amb un ús arbitrari de l'ideograma sense cap icona que el relacioni amb el seu significat, és, per a Aribau, un sistema que mena al fracàs per la seva dificultat en l'aprenentatge.

El 1855, Bonifacio Sotos, creador d'un sistema de llengua universal i seguidor de Leibniz, va relligar l'adveniment de la llengua universal amb la intervenció de la Divina Providència en els destins de l'home: «*C'est pourquoi des savants, s'appuyant sur cette idée de la Providence et sans se fixer sur aucun plan ni sur aucun projet positif d'une langue universelle, ont un vif pressentiment et une conviction morale de la prochaine découverte de cette langue*» (SOTOS 1855: 4-5). És possible que Aribau es referís concretament al projecte de Sotos quan a «El Español» esmenta un intent realitzat «*acometiendo para inventar una escritura universal el mismo trabajo que bastaría para lograr una lengua, no solamente hablada sino escrita*» (ESPAÑOL 1845b: 6), un intent més recomanable que el de Mas.⁴⁹ Si això fos així, la referència a Sotos acabaria de demostrar aquest caràcter no-arbitrari de l'utopisme lingüístic d'Aribau, el qual sembla decantar-se per continuar els projectes de llengües filosòfiques de la tradició anglesa provinents ja del segle XVII.

5. Utopisme lingüístic i Renaixença catalana

L'estada a Macau va comportar el contacte de Sinibald de Mas amb la cultura portuguesa, a partir del qual va concebre el projecte d'una fusió ibèrica que, en la part que li pertocava, fes avançar els pobles europeus cap a la unitat.⁵⁰ Mas va exposar aquestes idees al seu llibre *A Ibèria*, la primera edició del qual va ser feta a Lisboa el 1851. En un pròleg a l'edició apareguda l'any 1854 a Madrid, Mas explica els orígens d'aquest tractat. La idea d'escriure'l havia sorgit a Macau com a resultat de les converses mantingudes allí amb «*hombres ilustrados, que lejos de conservar preocupacion alguna contra los españoles, deseaban sinceramente la union de la Peninsula*» (MAS 1856: 12). Sobre els contertulians espanyols escriu: «*Los respetables Padres Ferrando y Foixá, de que antes se ha hecho mencion, han debido el Ser á Cataluña; y es curiosa circunstancia de que los 3 solos españoles que formaban parte del pequeño círculo luxu hispano que engendró la memoria Iberia en una isla de China fuesen todos catalanes.*» (MAS 1856: 12). Val la pena de remarcar el fet perquè *A Ibèria* és, malgrat aquest origen catalano-portuguès, d'un jacobinisme absolut.⁵¹

48. A l'article d'«El Corresponsal» (recollit a MAS 1852), Aribau, a l'hora d'enumerar els pasígrafs il·lustrats anteriors a Mas, estableix la filiació de les propostes de Leibniz amb la Il·lustració francesa (Changeaux, De Maimieux) i amb autors anglesos com Wilkins i Hook.

49. A la Biblioteca Nacional de Madrid es troba, a part del projecte de Sotos, un altre tractat proper en dates al de Mas intitulat: *Del Idioma Universal, sus ventajas y posibilidad de obtenerlo* editat a Sanlúcar de Barrameda el 1852. Aquesta obra no va signada i, en el pròleg, l'anònim autor ens informa que ja l'any 1824 va concebre les primeres idees sobre l'assumpte. Està clar que amb Sotos i amb aquest autor anònim de Sanlúcar de Barrameda, o amb el mateix Mas, no esgotem ni de bon tros els projectes que durant el segle XIX es van fer a l'estat espanyol. La bibliografia de PORSET (1979a) se centra en projectes francesos o traduïts al francès. Per a projectes posteriors al de Mas en l'àrea catalana, veg. SOLA (1921).

50. Pel que fa a l'iberisme de Mas, *vid.* HOMS (1990: 30-35) i, per a una major contextualització dins el conjunt de l'iberisme català decimonònic, MARTÍNEZ-GIL (1995: 253-429).

51. Políticament, cal adscriure Sinibald de Mas «al camp liberal, més aviat moderat, però molt possiblement sense afiliació o obediència de partit. I dintre del camp liberal, Mas se significa com un perfecte jacobí, ja que considera que l'Estat ideal és el que París ha imposat a França: una centralització fèrria i una absoluta uniformització de la maquinària governamental com a expressió material de la racionalitat

Mas parteix de la idea que les nacions són font d'odis i de conflictes, ja que creen antipaties entre els homes i provoquen les guerres de conquesta, les més abundants. Per tant, com més atomització del poder, més violència hi haurà. Mas, que identifica nació i poder polític, en cap moment no es planteja l'existència de lluites internes dins del clos político-nacional, que tendeix a presentar com un oasi de pau i germanor.⁵²

Les idees de Sinibald de Mas reflecteixen en aquest cas la ideologia liberal espanyola, la qual havia assumit la identificació entre Espanya i Castella instaurada de manera oficial per l'antic règim absolutista.⁵³ El concepte liberal de nació, que postulava el principi del llinar, és a dir el de la grandària mínima necessària per a la viabilitat econòmica d'un estat,⁵⁴ tenia un camp adobat per a créixer en l'Espanya decimonònica gràcies a la identificació de l'estat amb la cultura castellana. Aquesta identificació li permetrà a Mas de justificar en termes històrics i geogràfics la necessitat d'una pàtria ibèrica sota l'hegemonia cultural de Castella. Es tracta d'una perspectiva utilitarista del nacionalisme: un gran mercat és millor que un mercat petit, així com una llengua amb molts parlants és millor, ja que permet més progrés, és a dir, atorga més beneficis econòmics i culturals als qui la usen, que una llengua amb menys parlants. L'utopisme lingüístic, doncs, tindria una primera realització pràctica, directa i plausible, en la implantació de llengües com la castellana en aquells territoris que la poden acceptar, així com la fusió ibèrica significaria un pas més cap a la superació de les separacions polítiques. Si l'ideal és un govern —un estat, una nació— com més grans millor, Europa, segons Mas, hauria d'imitar l'exemple proporcionat per la Xina, país d'un territori igualment vast: «*¡Cuánta escasez pues, cuánta desdicha, cuánta sangre, cuántas lágrimas se ahorrarian los habitantes de Europa solo con formar entre todos (voluntariamente) una sola nación y crearse un solo gobierno!*» (MAS 1856: 42). Si aquest projecte (i no parlem ja de la creació d'una dieta mundial) és excessivament utòpic, com a mínim cal treballar per a unir els «*trozos indicadísimos para formar un único pueblo*» (MAS 1856: 42) com és el cas de la Península Ibèrica.

No és fàcil de destriar en aquests plantejaments el patriotisme de l'internacionalisme. Certament, no es pot negar que, si el concepte liberal de nació afavoria els grans estats en detriment de les petites realitats particularistes, en Sinibald de Mas aquesta barreja d'utopia i nacionalisme liberal adquireix una formulació centralista heretada directament del nacionalisme castellano-espanyol; Mas, recollint la tradició addicional consideració que Castella té d'ella mateixa com a veritable representant de la Península, arriba fins i tot a negar al portuguès el rang d'idioma independent.⁵⁵ En

administrativa i, per tant, de la màxima eficàcia» (HOMS 1990: 33). En aquest sentit, Mas deixava en segon terme la qüestió de si Ibèria havia de ser una monarquia constitucional o una república (encara que una unió monàrquica mitjançant un casament li semblava el camí d'unificació més plausible) i posava l'èmfasi en la qüestió uniformitzadora.

52. És el que ha passat a Espanya: «*Luego, para fortuna de dichos reinos, Fernando e Isabel los reunieron todos, haciendo de ellos una sola nación. Se acabaron esos odios y combates, y sus distintos habitantes se consideran actualmente hermanos, y se aman y ayudan mutuamente*» (MAS 1856: 40). De tota manera, HOMS (1990: 33) opina que Mas argumenta sobre aquest tema «com si no n'estigués convençut». És evident que, en més d'una ocasió, Mas tergiversa la realitat en favor del seu jacobinisme, del qual sí que està convençut en tot moment.

53. Vid. MORAN (1994).

54. Vid. HOBBSWAM (1991: 23-53).

55. Vid. MAS (1856: 45). El fet que Mas sigui centralista no ens ha de portar a suposar que l'iberisme federalista respecti més la pluralitat nacional. En Pi i Margall, per exemple, el federalisme ibèric comportarà la regionalització de Portugal. No s'hauria d'oblidar que el federalisme, fins i tot el català, és una doctrina que pot afavorir l'aparició del regionalisme i del nacionalisme (els quals al seu torn es podran declarar federalistes), però que en ell mateix té un caràcter purament tècnic que, si no es relaciona amb altres corrents, no qüestiona el principi establert d'una determinada nacionalitat, en aquest cas l'espanyola (vid., per a aquest caràcter espanyolitzant de l'iberisme federalista, MARTÍNEZ-GIL 1995: 351-374).

aquest sentit, tant és, des del punt de vista cultural i nacional, que Mas ofereixi als portuguesos la capitalitat d'Ibèria, que podria recaure en Santarém, localitat propera a Lisboa. Sinibald de Mas és un dels exemples més clars de com el liberalisme pot ajudar des del jacobinisme i des de l'utopisme a la castellanització d'Espanya (i, en un pla ideal, de Portugal). És cert, igualment, que Mas no presenta cap vacil·lació a favor del particularisme català a diferència d'altres intel·lectuals liberals catalans com Puigblanch, Aribau o Milà i Fontanals.⁵⁶ Al contrari, Mas creu sense cap escaleta en la bondat d'una doctrina que considera la implantació d'una cultura unitària com a sinònim de progrés i la interpreta en termes utopistes.⁵⁷ També Aribau serà espanyolista i utopista, però en ell el particularisme apareixerà com un espai problemàtic. Tanmateix, no semblaria del tot just relativitzar l'espanyolisme d'autors com Aribau i, per la seva manca de vacil·lacions, considerar l'utopisme polític-lingüístic i comercial de Sinibald de Mas, que en cap cas no té una formulació emocional des del punt de vista patriòtic, com una simple màscara del nacionalisme expansiu castellà. Anar més enllà d'aquesta consideració, però, voldria dir distingir entre intencions i ideals, entre ideals als serveis de determinades intencions i, encara més, tenir en compte que existeixen implicacions lingüístico-nacionals que no sempre són percebudes com a problemàtiques.

Com ja ha estat assenyalat, els catalans dels anys trenta i quaranta del segle XIX «heretaven la llengua castellana com a llengua d'ús cultural i de certes relacions i consideraven com a pròpia, i sovint excloent, aquesta llengua i la tradició cultural castellana» (JORBA 1983: 129). Així, la Sociedad Filosófica creada el 1815 excloïa voluntàriament l'ús del català.⁵⁸ La Renaixença serà, justament, l'esforç, de vegades contradictori, per a superar aquesta situació. Cal distingir, a més a més de la tradició vallfogonesca, dues grans actituds en relació amb la llengua catalana per part dels intel·lectuals catalans del moment: la jacobina, que Sinibald de Mas assumeix tot i que en una forma que vol evitar la polèmica, i la provincialista, representada entre altres per Aribau, encara que no pas en el seu vessant més extremat.⁵⁹ Durant aquests primers moments de la Renaixença, l'actitud provincialista va tendir a solucionar el conflicte entre la llengua cultural estatal i la llengua catalana reduint l'abast d'aquesta última. A Poda a *La pàtria*, com s'ha dit tantes vegades, Aribau identificava el català amb la llengua materna i la llengua materna amb la pàtria, naturalment la del cor. Una identificació que no era pas privativa d'Aribau i que en el fons, tot i reivindicar-lo, mantenia el català en una posició subordinada que l'excloïa de la cultura universal o general.⁶⁰

Si Aribau, per dimonitzar el seu provincialisme, va escriure *La pàtria*, Sinibald de Mas, totalment lliurat a l'universalisme, i alhora agent colonial espanyol, escriurà *A Ibèria*. Espanyolisme, provincialisme i utopisme són tres termes que, per damunt de les evolucions i de les diferències polítiques, continuen operatius al llarg dels anys en aquests intel·lectuals. Normalment, a l'hora d'estudiar les idees lingüístiques a Catalunya durant els últims anys de la Il·lustració i els primers anys del

56. Vid. MORAN (1994: 180-185).

57. És molt interessant anar resseguint a la memòria *A Ibèria* els equilibris ideològics de Mas entre el centralisme i el manteniment d'un cert esperit particularista (record de les glòries històriques, orgull per les pròpies característiques culturals) que pot servir per oposar-se a possibles abusos d'uns territoris al damunt dels altres. El manteniment d'aquest esperit a Espanya, que en cap cas no s'ha de convertir en provincialisme, ha d'ajudar a convèncer els portuguesos, juntament amb la seguretat que seran tractats igual que la resta dels espanyols i amb peixets com els de la capitalitat de Santarém, a fusionar-se amb Espanya.

58. Vid. MORAN (1994: 181).

59. Per a la descripció d'aquestes actituds, vid. JORBA (1983).

60. Vid. HINA (1979).

romanticisme i de la Renaixença s'han deixat de banda l'utopisme lingüístic i les idees al voltant d'una llengua universal. Creiem que la documentació aportada en aquest article demostra que es tracta d'un ideari que cal tenir en compte així com, en el debat entre espanyolisme i catalanisme, caldria tenir també en compte els plantejaments utopistes o universalistes de caire polític-comercial. En principi, la idea d'una llengua universal no afavoria la recuperació culta del català. No tan sols perquè anava en una direcció totalment oposada, d'universalisme *versus* provincialisme, sinó també pel fet que el principal argument que li donava suport, l'universalisme, també era utilitzat des d'una perspectiva jacobinista per a defensar el castellà en contra del català.⁶¹ De tota manera, cal considerar l'utopisme lingüístic com una via diferent, una tercera via qui sap fins a quin punt sublimadora de conflictes. A més a més, no podem oblidar les relacions de corrents com el foneticisme amb la futura revitalització del català, ni el fet que, pel camí de la descripció positivista, o en general de la descripció de les llengües particulars com a via per a trobar una llengua universal,⁶² l'utopisme lingüístic podrà connectar amb el particularisme català.

JORDI CERDÀ SUBIRACHS i VÍCTOR MARTÍNEZ-GIL

BIBLIOGRAFIA

- ANGLÉS 1742 Pedro Mártir ANGLÉS, *Prontuario orthologigráfico trilingüe en que se enseña a pronunciar, escribir y letrear correctamente en latín, castellano y catalán, con una ideographia o arte de escribir en secreto, o con llave ideographica* (Barcelona 1742).
- CARRERAS 1946 Joaquín CARRERAS Y ARTAU, *De Ramón Llull a los modernos ensayos de formación de una lengua universal* (Barcelona 1946).
- CARVALHO 1983 Ricardo CARVALHO CALERO, *Um manuscrito de dom Mariano Cubí y Soler. Observações sobre o galego e outras curiosidades lingüísticas*, dins *Da fala e da escrita* (Orense 1983), ps. 84-94.
- CHEVALIER 1979 Jean-Claude CHEVALIER, *Un obstacle épistémologique en 1825: le chinois à Paris*, «Romantisme», IX, núms. 25-26 (1979), ps. 107-116.
- COLL 1882 José COLL y VEHÍ, *Diálogos literarios* (Barcelona 1882).
- CORMINAS 1849 Juan CORMINAS, *Suplemento a las memorias para ayudar...* (Burgos 1849).
- CORTS 1992 Ramon CORTS i BLAY, *L'arquebisbe Felix Amat (1750-1824) i l'última Il·lustració espanyola* (Barcelona 1992).
- CORTS & GARCÍA 1984 María Isabel CORTS GINER & Eduardo GARCÍA JIMÉNEZ, *La enseñanza de los sordomudos en España en el siglo XVIII a través de la obra de*

61. Vid. JORBA (1983: 133).

62. Vid. per exemple l'ús que fa Mas del català (i del basc) a *L'Idéographie* comparant-los amb altres idiomes (MAS 1852: 157-158).

- Hervás y Panduro, dins DD.AA., *Educación e Ilustración en España* (Barcelona 1984), ps. 68-76.
- DOMÍNGUEZ 1975 José DOMÍNGUEZ CAPARRÓS, *Contribución a la historia de las teorías métricas en los siglos XVIII y XIX* (Madrid 1975).
- ECO 1994 Umberto ECO, *La búsqueda de la lengua perfecta* (Barcelona 1994).
- ESPAÑOL 1845a Ideografía, «Revista Literaria de El Español» (22-VI-1845).
- ID. 1845b Filología, «Revista Literaria de El Español» (6-VII-1845).
- FABREGAS 1967 Xavier FABREGAS, *Sinibald de Mas a la conquesta de la Xina*, dins *Catalans terres enllà* (Barcelona 1967), ps. 191-200.
- FRADERA 1995 Josep M. FRADERA, *La importància de tenir colònies. El marc històric de la participació catalana en el complex espanyol*, dins DD.AA., *Catalunya i Ultramar. Poder i negoci a les colònies espanyoles (1750-1914)* (Barcelona 1995), ps. 21-52.
- GARRABOU 1995 Joan GARRABOU, *Sinibald de Mas, una enciclopèdia vivent*, «Serra d'Or», núm. 421, (gener de 1995), ps. 30-31.
- HINA 1979 Horst HINA, *¿Dialecto o lengua? Sobre el estatuto literario del catalán en el Romanticismo*, «Estudis Universitaris Catalans», XXIII (1979), ps. 285-295.
- HOBBSAWM 1991 Eric J. HOBBSAWM, *Naciones y nacionalismo desde 1780* (Barcelona 1991).
- HOMS 1990 Antoni HOMS i GUZMÁN, *Sinibald de Mas* (Barcelona 1990).
- JORBA 1983 Manuel JORBA, *Actituds davant de la llengua en relació amb la Renaixença*, dins DD.AA., *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de la Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona 1983), ps. 127-151.
- ID. 1986a —, *El Romanticisme*, dins Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. VII (Barcelona 1986), ps. 77-122.
- ID. 1986b —, *Crítica i erudició: Milà i la seva escola*, dins Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. VII (Barcelona 1986), ps. 437-457.
- LÁZARO 1948 Fernando LÁZARO CARRETER, *Los problemas lingüísticos en Balmes*, «Revista de Filosofía», VII, núm. 27 (1948), ps.886-908.
- ID. 1985 —, *Las ideas lingüísticas en España durante el siglo XVIII* (Barcelona 1985 [1ª ed. 1949]).
- LOSADA (en premsa) Elena LOSADA SOLER, *O ideograma chinès: A «letra do diabo»*, dins DD.AA., *Atti del Convegno Internazionale Portogallo e i Mari* (Nàpols, en premsa).
- MAROSTICA 1992 Ana H. MAROSTICA, *Ars Combinatoria and Time: Llull, Leibniz and Peirce*, «Studia Luliana», XXXII, núm. 2 (1992), ps. 105-134.
- MARTÍN 1975 Nicolás MARTÍN ALONSO, *Un diplomático olvidado. D.Sinibaldo de Mas y su «Informe Secreto sobre el estado de las Islas Filipinas en 1842»*, «Revista de Occidente», núm. 148 (1975), ps. 3-19.
- MARTÍNEZ-GIL 1995 Víctor MARTÍNEZ-GIL, *L'iberisme en la cultura catalana. Origen i formació d'una idea político-cultural* (Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona 1995).
- MAS 1852 Sinibaldo DE MAS, *Obras literarias de Don Sinibaldo de Mas* (Madrid 1852).
- ID. 1856 —, *La Iberia* (Barcelona 1856).
- ID. 1863 —, *L'Idéographie* (París 1863).
- MIQUEL 1938 J.M. MIQUEL i VERGÉS, *La filologia catalana en el període de la Decadència II*, «Revista de Catalunya», núm. 91 (1938), ps. 261-285.
- MIRAMBELL 1813 Francisco MIRAMBELL y GIOL, *Anocúxeni ó Alfabéto, reformado, simplicísimo, y universal, para todas las lenguas, y naciones, conforme los principios analíticos de la naturaleza* (Manresa 1813).
- ID. 1815 —, *Petit alphabet catalá segons los principis del onocugení ó alphabet reformat* (Manresa 1815).
- ID. 1817 —, *Alphabeto de comparacion hebreo-catalan-castellano, ó corresponden-*

- cia entre los signos hebreos, catalanes y castellanos, segun los principios del anocújeni, ó alphabeto reformado universal* (Madrid 1817).
 ID. s.d. —, *Onocujemi compendiado, alfabeto reformado* (Manresa s.d.).
 MONTOLIU 1936 Manuel DE MONTOLIU, *Aribau i la Catalunya del seu temps* (Barcelona 1936).
 MORÁN 1994 Josep MORÁN i OCERINJÀUREGUI, *Consideracions sobre els liberals espanyols i la llengua catalana*, dins *Treballs de lingüística catalana* (Barcelona 1994).
 PORSET 1979a Charles PORSET, *Langues universelles, langues philosophiques, langues auxiliaires au XIXe siècle. Essai de bibliographie*, «Romantisme», IX, núm. 25-26 (1979), ps. 209-215.
 ID. 1979b —, *Notes sur les langues artificielles au XIXe siècle*, «Romantisme», IX, núm. 25-26 (1979), ps. 179-189.
 RELIGIÓN 1839 *De los libros santos considerados en general. Disertación I*, «La Religión», tom V (gener de 1839).
 SEGARRA 1984 Mila SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana* (Barcelona 1985).
 SERRA 1805 Francisco SERRA i GINESTA, *Discurso que en la abertura de la escuela gratuita de tachigrafia establecida en la ciudad de Barcelona por la Real Junta de Comercio el dia 16 de mayo de 1805* (Barcelona 1805).
 SICARD 1807 R.A. SICARD, *Lecciones analíticas para conducir a los sordomudos al conocimiento de las facultades intelectuales al ser supremo y al de la moral* (Madrid 1807).
 SOBERANAS 1982 A. J. SOBERANAS, *Aribau i el guiatge de Fèlix Torres i Amat*, dins DD.AA., *Fundació Jaume I. Commemoració de la Renaixença. En ocasió del 150è aniversari de l'Oda a la Pàtria d'Aribau (1833-1893)* (Barcelona 1982), ps. 25-40.
 SOLA 1991 Joan SOLA, *Vicent Verdú, inventor d'una llengua universal*, dins *Episodis d'història de la llengua catalana* (Barcelona 1991), ps. 183-188.
 SOLÉ 1995 Jordi SOLÉ i CAMARDONS, *Les paraules del futur* (València 1995).
 SOTOS 1855 Bonifacio SOTOS OCHANDO, *Proget d'une langue universelle* (París 1855).
 SUBIRÀS 1955 Marçal SUBIRÀS i PUGIBET, *La poesia fonètica: entre el joc i la revolta*, «Els Marges», núm. 53 (setembre de 1995), ps. 88-100.
 VAPOR 1813 «El Vapor», núm. 102 (12-XI-1813), p. 1.
 VIANA 1995 Amadeu VIANA, *El lloc de la raó dins la lingüística*, «Els Marges», núm. 54 (desembre de 1995), ps. 37-50.
 VICENS 1958 Jaume VICENS VIVES, *Els catalans en el segle XIX*, dins Jaume VICENS VIVES i Montserrat LLORENS, *Industrials i polítics del segle XIX* (Barcelona 1958), ps. 7-306.
 VITALE 1984 Maurizio VITALE, *La questione della lingua* (Palermo 1984).
 VOLNEY 1868 Constantine François CHASSEBOEUF (Comte de Volney), *OEuvres complètes de Volney* (París 1868).